

АГРОСТРАХУВАННЯ УКРАЇНИ

Агрострахування розвивалося в усьому світі як головний інструмент управління ризиками з метою зменшення негативного впливу погоди та природних ризиків. Коло ризиків, що загрожують стабільності та безперервності сільськогосподарського виробництва, за прогнозами фахівців, з часом не зменшиться. З врахуванням лише циклічного характеру, можна очікувати, що в наступні роки руйнівні наслідки сил природи тільки зростатимуть. У зв'язку з цим не виключено, що страховики, здійснивши перегляд страхових ризиків, можуть відмовитися від покриття деяких з них, особливо у сфері сільського господарства. У статті проаналізовано проблеми аграрного страхування в Україні, як одного з найбільш ризикових та складних видів, та виявлено перспективи його розвитку.

Ключові слова: страхування, страхові ресурси, сільськогосподарські ризики, аграрний страховий ринок, страхові компанії.

ВСТУП

Агрострахування розвивалося в усьому світі як головний інструмент управління ризиками з метою зменшення негативного впливу погоди та природних ризиків. Коло ризиків, що загрожують стабільності та безперервності сільсько-господарського виробництва, за прогнозами фахівців з часом не зменшиться. Можна очікувати, що в наступні роки руйнівні наслідки сил природи тільки зростатимуть. У зв'язку з цим не виключено, що страховики, здійснивши перегляд страхових ризиків, можуть відмовитися від покриття деяких з них, особливо у сфері сільського господарства. Така перспектива свідчить про необхідність активізації страхового захисту на всіх його рівнях за допомогою відповідних способів.

СТУПІНЬ ВИВЧЕНОСТІ ПРОБЛЕМИ

Певні проблеми по зазначеному питанню розглядаються в працях наступних вчених: М.Я. Дем'яненко, В.Д. Базилевича, С.С. Осадця, С.А. Навроцького, Л.Л. Кінащука, М.С. Клапкова, А.О. Таркуцяка, Т.А. Федорової та ін. Проте, не так багато уваги приділено поєднанню основних способів страхового захисту таким чином, щоб позитивні сторони кожного із них взаємно посилювались.

Базилевич В. Д. аналізує актуальні проблеми теорії та практики страхування в умовах ринкової економіки, розкриває особливості розвитку страхової справи в Україні. Увага зосереджується насамперед на нових для нашої країни видах страхування. [4].

Слід зазначити, що категорію страховий захист найчастіше ототожнюють зі страхуванням. Однак, С.С. Осадець [1, с. 10] зазначає, що суть – «в нагромадженні й витрачанні грошових та інших ресурсів для здійснення заходів з попередження, подолання або зменшення негативного впливу ризиків і відшкодування пов'язаних з ними втрат». Таке визначення засвідчує про більш широке значення в тому розумінні, що страхування – це не єдиний спосіб страхового захисту, оскільки самострахування і «так званий бюджетний метод» [2, с. 264] теж призначені для пом'якшення наслідків від настання несприятливих випадкових подій.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Метою даного дослідження є виявлення та аналіз проблем аграрного страхування в Україні, як одного з найбільш ризикових та складних видів, та виявлення перспектив його розвитку.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

Наукове дослідження проводилось з використанням економіко-математичного, монографічного, системного та статистичного методів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Унікальною особливістю агрострахування є те, що воно є життєздатним у довгостроковій перспективі, як правило, лише за умови, що уряд забезпечує фінансову підтримку системи. Однак субсидії мають застосовуватися у такий спосіб, щоб система не виявилася спотвореною.

У сільському господарстві ризики є висококорельованими (системними), а це в багатьох випадках означає збитки для великої кількості суб'єктів аграрного ринку одночасно. За таких обставин страхові виплати будуть значно вищими від зібраних премій. Без участі держави приватні страхові та перестрахові компанії не зможуть виділити достатні фінансові кошти, щоб повною мірою відповідати за зобов'язаннями,

пов'язаними з системними ризиками в сільському господарстві. Крім того, без підтримки уряду, коли страхові виплати в окремі роки будуть надзвичайно високими через стихійні лиха, такий стан справ або знеохотить приватні компанії страхувати аграрні ризики, або призведе до такої ескалації тарифів, що страхування стане недоступним для сільгосптоваровиробників. Участь держави у підтримці страхування сільськогосподарських ризиків диктується, з одного боку, унікальністю сільськогосподарських ризиків, а з другого – необхідністю зробити фінансову допомогу держави сільському господарству цільовою.

Його перевагами є те, що воно:

- спрямовує допомогу до сільгоспто-варовиробників краще, ніж альтернативні види державної підтримки наприклад прямих виплат при настанні катастрофічних подій;
- при врахуванні певних критеріїв у ході розробки програми страхування не суперечать вимогам міжнародних торгових угод у частині державної підтримки (йдеться, зокрема, про вимоги СОТ);
- спроможне стимулювати аграріїв до запровадження більш досконалих виробничих процесів;
- сприяє довірі кредиторів, а значить – розширенню доступу виробників до кредитних ресурсів, що у свою чергу сприяє запровадженню нових технологій;
- здатне слугувати платформою для об'єднаних партнерських угод між державними органами та приватним сектором у галузі страхування та перестраховування;

спонукає до втілення в життя інших ініціатив з управління ризиками в сільському господарстві[2].

Особливості сільського господарства, які зумовлюють доцільність участі держави в страхуванні агроризиків, пов'язані з наступними факторами.

По-перше, виробництво харчових продуктів – базового компонента будь-якої економіки – через вплив погоди та природних ризиків є об'єктивно ризикованим. У багатьох країнах стабільність сільського господарства розглядається як передумова для стійкого економічного зростання держави та посилення добробуту її громадян.

Держава традиційно робить інтервенції в сільське господарство, надаючи фінансову допомогу у разі настання природних катаклізмів, дефіциту матеріальних запасів і/або надмірних коливань цін на товари, що призводять до потрясінь у цій галузі. Згадані інтервенції дедалі більшою мірою звертають на себе увагу при укладанні міжнародних торгових договорів, до того ж вони обходяться надто дорого бюджетам країн з обмеженими фінансовими можливостями.

Агροстрахування вважається позитивним, технічно доцільним механізмом для стабілізації виробництва і доходів сільгосптоваровиробників, стимулювання їх до проактивного управління своїми ризиками, сприяння запровадженню кращих технологій управління господарством та ефективнішого цільового витрачання бюджетних коштів порівняно з несистемними катастрофічними виплатами.

По-друге, сільськогосподарські ризики є висококорельованими, а це означає, що часто їх дія негативно позначається на багатьох господарствах одночасно. Наприклад, зниження цін на продукцію впливає на велику кількість господарств одночасно. Коли ціни на худобу та свиней низькі, вони є низькими для всіх виробників цієї продукції. Тенденція до зниження цін на пшеницю збігається з аналогічним зниженням цін на більшість зернових і олійних культур. Погодні ризики, зокрема посуха, надмірна вологість та вимерзання можуть бути дуже поширеними і впливати на якість та/або кількість продукції багатьох сільгосптоваровиробників одночасно.

По-третє, бізнес виробників первинної сільськогосподарської продукції, які є основними одержувачами послуг агροстрахування, існує в умовах глобальної конкуренції та характеризується низькою дохідністю, що зумовлює необхідність забезпечити прийнятність для них тарифів агροстрахування. У середовищі, якому притаманні висококорельовані ризики, де багато сільгосптоваровиробників можуть одночасно зазнати дії цих ризиків, важливим контрзаходом є часове та географічне розпорошення впливу таких збитків. Щоб накопичити достатні кошти, яких вистачило б на покриття збитків у «погані роки», необхідно у «врожайні роки» збирати премії по всіх регіонах країни, від виробників усіх культур, з усіх господарств.

По-четверте, традиційні державні інтервенції у сільське господарство через виплату катастрофічної допомоги напряму конкурують з планованими ініціативами на кшталт страхування сільськогосподарських ризиків. Якщо сільгосптоваровиробник у минулому отримував «катастрофічну» допомогу, він може покладатися на те, що вона захистить його від збитків і в майбутньому. Продовження практики «катастрофічних» виплат з бюджету може негативно позначитися на ініціативах, які плануються з метою заохочення сільгосптоваровиробників до управління своїми ризиками.

Водночас для створення повноцінної системи страхування сільськогосподарських ризиків потрібен час, особливо якщо вона має охоплювати всі категорії виробників, усі регіони та всі культури, деякі з яких страхувати складніше, ніж інші. Задля ефективності плановані ініціативи у сфері агροстрахування і потенційну «катастрофічну» допомогу держави необхідно інтегрувати в національні програми розвитку сільського господарства і застосовувати в комплексі.

Страхування сільськогосподарських ризиків є спеціалізованою і технічно складною сферою. У країнах, в яких сільське господарство розвивається, галузь страхування сільськогосподарських ризиків часто також перебуває на різних етапах розвитку, тому необхідно створити умови для професійного розвитку фахівців, застосування міжнародного досвіду та партнерства між державним і приватним сектором.

Страховання виконує важливу роль в усьому світі як в країнах з високим, так і з дуже низьким рівнем економічного розвитку. Загалом, можна стверджувати, що чим вищим є економічний розвиток країни, тим більше зростає роль страхування як засобу економічної безпеки. Тобто страхування відіграє важливу економічну і соціальну роль як для окремих осіб, так і для суспільства, адже дає можливість застрахувати себе від негативних фінансових наслідків, а також заощаджувати гроші зручним способом. Сільськогосподарське виробництво – одна з найбільш ризикованих галузей господарської діяльності. Непередбачуваність природних умов та мінливість обсягів збору врожаїв, зміна заходів державної політики щодо регулювання аграрних ринків, коливання цін на сільськогосподарську продукцію є основними факторами, що впливають на зміни в доходах сільськогосподарських товаровиробників[2].

Страховий захист сільськогосподарського виробництва є оптимальним способом забезпечення безперервності, збалансованості й стабільності розвитку аграрного ринку.

В умовах стрімкого зростання економічної ролі ринкових відносин питання забезпечення фінансової стабільності суб'єкта господарської діяльності є дуже важливими. Інтерес до страхування викликаний перш за все тим, що в умовах обмеженості оборотних коштів у підприємств і підприємців ведеться пошук шляхів розширення можливостей для вирішення фінансових проблем.

Об'єктивна економічна необхідність використання страхового захисту в сільському господарстві пояснюється недостатніми можливостями держави і ринку забезпечити фінансовими ресурсами господарюючих суб'єктів.

Сучасне страхування аграрного виробництва – це система заходів щодо організованого спеціальними страховими державними і недержавними органами захисту майнових інтересів громадян, організацій та установ, пов'язаних з виробництвом сільськогосподарської продукції, за рахунок спеціально створених грошових коштів.

Проблеми в національній економіці, а особливо у фінансовому секторі, безпосередньо вплинули на агрострахування. Незначні обсяги страхування пояснюються недостатнім фінансуванням з боку виробників сільськогосподарської продукції.

Всього в 2011 році було укладено 1980 договорів страхування посівів на площі більш як 510 тис. га. Рівень виплат склав майже 37%, що є прийнятним для страхового ринку і свідчить про класичне, тобто реальне страхування в аграрній сфері.

Договорів по страхуванню сільськогосподарських тварин було 5330 на загальну кількість голів з рівнем виплат 10,46%. Загальний обсяг аграрного ринку, на думку страховиків, має бути в межах 650-700 тис. га., і 50-55 млн. грн. страхових платежів, а кількість договорів – на рівні 2100-2200.

Показники рівня виплат відшкодувань свідчать про те, що страховики намагаються виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками. За збитки, завдані озимим культурам весною 2011 року, було відшкодовано більше 2,3 млн. грн., що складає 28,67%. За договорами страхування культур на весняно-літній період рівень виплат відшкодувань становив у межах 38,68%.

Свідченням цього є дані про виплати страхового відшкодування у 2011 році, надані страховими компаніями (див. табл.1)

Таблиця 1. Зведені дані страхових відшкодувань у 2011 році

Показник	Весна - літо 2011 рік	Озимі (2010-2011)	Всього
Кількість виплат	125	15	140
Сума відшкодувань (тис. грн.)	11105,384	2317,586	13422,970
Страхові платежі (тис. грн.)	28710,996	8084,652	36795,649
Рівень виплат, %	38,68	28,67	36,48

Основними причинами, що стримують сільськогосподарське страхування, є недосконалі законодавча база та відсутність необхідних фінансових інституцій.

Крім цього, розвиток страхування в сільському господарстві стримує і суперечливий характер страхових відносин між страхувальником і страховиком, суть якого полягає в тому, що і страхувальник, і страховик мають економічні інтереси в здійсненні страхування. Так, страхувальник намагається забезпечити собі максимальний розмір страхового покриття при оптимальному розмірі страхових платежів. В той же час страховик переслідує зворотні цілі – прийняття мінімальних ризиків при збереженні максимальних страхових платежів.

Отже, стримувальними факторами для сільськогосподарських виробників щодо страхування є: збитковий фінансовий стан підприємств, внаслідок чого дуже часто мають місце несвочасні внески

страхових платежів страховикам; недостатня гарантія одержання страхових відшкодувань страховальниками; відсутність реальної державної підтримки аграрного страхування.

Разом з цим, страховики стверджують, що страхування аграрного сектора виробництва є більш ризиковим і затратним видом страхування порівняно з іншими їх видами. Підвищена ризиковість страхування врожаю полягає в тому, що в разі настання страхового випадку втрат можуть зазнати не лише окремі страховальники, а й цілі території, внаслідок чого кількість звернень щодо отримання відшкодувань може бути занадто великою і негативно позначатиметься на фінансовому стані страхової компанії. Тому даний вид страхування потребує підтримки з боку держави[4].

Проблематичним питанням є надання страховальником об'єктивної інформації щодо урожайності за минулі роки. Якщо страховик не може об'єктивно оцінювати ризик, то він не може забезпечувати адекватного страхування. Якщо страховик на основі викривленої інформації недооцінив ризики конкретного виробництва, він опиняється під загрозою понесення значних збитків у результаті виплати відшкодування. З іншого боку, страховальник може не отримати очікуваного відшкодування після настання страхового випадку через те, що інформація щодо умов та процедур страхування, надана йому страховиком, не була повною. При цьому обидві сторони зацікавлені в тому, щоб надати іншій стороні неповну інформацію.

Зокрема, багато страховиків відзначили, що вони так і не отримали страхових платежів згідно підписаних договорів у 2011 році виключно через фінансові проблеми, що призвело до зменшення показників на 20-30%.

З одного боку, страховики не хочуть брати на себе досить високі ризики з сільськогосподарського страхування. Тобто якщо вони беруться за страхування, то компенсація ризиків здійснюється шляхом підвищення вартості власне страхування. Це ніякою мірою не сприяє добровільному користуванню страховими послугами. З іншого боку аграрії часто не мають належної суми вільних коштів, щоб оплатити послуги зі страхування, а тому вони надають перевагу ризику.

Сучасний стан розвитку системи аграрного страхування потребує системного підходу до його розбудови. Системний підхід передбачає визначення та законодавче оформлення форм взаємодії трьох головних учасників аграрного страхування – сільськогосподарських виробників, страхових компаній та уряду. Економічні розрахунки та позитивний міжнародний досвід доводять, що найкращою формою надання підтримки аграрному сектору є здешевлення для сільгоспвиробників вартості страхових премій надання субсидій та забезпечення при цьому державного перестраховування ризиків.

У ситуації, що склалася, необхідно на певний час не змінювати умови страхування, створити умови для функціонування товариств взаємного страхування, створити ефективні прозорі процедури здійснення відшкодування за державними програмами, створити дієвий механізм підтримки страхування сільськогосподарських ризиків через субсидування страхової премії та надання гарантій державного перестраховування.

Розвиток страхування сільськогосподарського виробництва матиме позитивні соціальні наслідки, коли сільськогосподарський виробник знатиме, що у випадку часткової чи повної втрати врожаю він може розраховувати на достойну компенсацію понесених збитків. Це сприятиме збереженню робочих місць, зниженню міграції сільського населення в міста та покращенню соціальної структури суспільства. Страхування є стимулом для виробника використовувати в своїй діяльності сучасні технічні та технологічні досягнення, зокрема надійні засоби захисту врожаю. Отже, стимулюючи розвиток страхування, держава одночасно сприяє підвищенню ефективності виробництва в аграрному секторі.

Щоб забезпечити сприятливе середовище для розвитку системи страхування сільськогосподарських ризиків, необхідно вдосконалити чинне законодавство. Агрострахування є унікальним порівняно з іншими видами страхування.

Тому існує необхідність в ухваленні спеціального закону про страхування сільськогосподарських ризиків, а також внесення змін та доповнень до низки законів, пов'язаних з різними компонентами системи агрострахування, включаючи державну програму здешевлення страхових премій у сфері агрострахування[4].

Мета цих змін – забезпечити чітке визначення повноважень; інтеграцію страхування сільськогосподарських ризиків в систему Державної аграрної політики; відповідність вимогам міжнародних торгових угод, програм страхування, які підтримуються державою; спрощення для сільгосптоваровиробників участі в субсидованих програмах страхування; прозорість актуарних розрахунків та оцінки ризиків, збиранні даних та управлінні ними, конфіденційність інформації споживачів та захист прав споживачів; визначення на законодавчому рівні правової основи для функціонування Агентства з управління сільськогосподарськими ризиками як структури, в якій реалізовані принципи партнерства між державним і приватним сектором.

ВИСНОВКИ

Враховуючи унікальність та технічну складність агрострахування порівняно з іншими формами страхування, необхідно розробити і запровадити спеціальне регулювання для системи страхування сільськогосподарських ризиків, яке визначатиме:

- рівень технічних знань (а також механізми збору та моніторингу даних про цей рівень), який повинні мати страхові компанії, щоб бути спроможними надавати послуги страхування сільськогосподарських ризиків;
- рівень платоспроможності, відповідні механізми його обліку та моніторингу, що дозволятимуть визначити ті страхові компанії, які спроможні утримувати ризики, притаманні схемам страхування сільськогосподарських ризиків, зокрема, катастрофічні ризики;
- рівень платоспроможності, а також механізми його обліку та моніторингу, що дозволятимуть визначити ті перестрахові компанії та інші структури перестраховування;
- необхідні елементи угоди страхування сільськогосподарських ризиків у розрізі конкретних форм агрострахування;
- базову інформацію, яка має збиратися на рівні господарства, зберігатися і включатися в щорічну звітність для забезпечення функціонування конкретних форм страхування сільськогосподарських ризиків;
- базові настанови для забезпечення конфіденційності приватних даних та інформації, що надаються системі страхування сільськогосподарських ризиків споживачами послуг агрострахування.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Україна. Закони. Про страхування [Текст] : закон ... від 7 берез. 1996 р. № 85/96-ВР // ВВРУ. – 1996. – № 18. – Ст. 78.
2. Базилевич, В. Д. Страховий ринок України [Текст] / В. Д. Базилевич ; рец. А. А. Чухно, А. В. Головач. – К. : Знання, 1998. – 372 с.
3. Андрєєва, О. Сучасні тенденції розвитку страхового бізнесу в умовах глобалізації світової економіки [Текст] / О. Андрєєва // Фінансовий ринок України. – 2007. – № 1. – С. 30–32.
4. Шолойко, А. С. Основна сутність понять «страхова послуга» і «страховий продукт» [Текст] / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2009. – № 5. – С. 105–109.
5. Александрова, М. М. Страхування [Текст] : навч. посіб. / М. М. Александрова. – К. : ЦУЛ, 2002. – 208 с.
6. Базилевич, В. Д. Страхова справа [Текст] : [моногр.] / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич ; рец. А. П. Румянцев. – 6-е вид., стер. – К. : Знання, 2008. – 351 с.
7. Луцько, В.С., Гайдук, О.В., Луцько, О.В. Стан і проблеми обов'язкового страхування посівів зернових культур // Економіка АПК. – 2004. - № 5. – С. 76- 81.
8. Гудзь, О. Є. До концепції розбудови системи агрострахування в Україні [Текст] / О. Є. Гудзь // Економіка АПК. – 2006. – № 11. – С. 35–39.
9. Ефимов, С.Л. Экономика и страхование. Энциклопедический словарь [Текст] / С.Л. Ефимов. – М. : OZON, 1996. – 528 с.
10. Мних, М. В. Розвиток теорії страхування у сучасних умовах [Текст] / М. В. Мних // Економіка та держава. – 2009. – № 2. – С. 20–21.
11. Мних, М. В. Страхування в Україні в умовах глобальної економічної кризи / М. В. Мних // Інвестиції: практика та досвід. – 2009. – № 4. – С. 33–35.
12. Шолойко, А. С. Принципи обов'язкового страхування в умовах ринкової економіки [Текст] / А. С. Шолойко // Економіка АПК. – 2009. – № 10. – С. 74–76.

Одержано 05.02.2013р.

© **Алескерова Юлія Володимирівна**, докторант ННІ «Інститут аграрної економіки» НААН,
тел. +380964201983, e-mail: tuv@email.ua